

STAROČESKÉ LITERÁRNÍ PAMÁTKY A CHARVÁTSKÁ HRANATÁ HLAHOLICE

Ludmila PACNEROVÁ, Brno

“Slovanský klášter v Praze patří mezi nejpozoruhodnější díla doby Karla IV. Není to jen z důvodu výrazu jeho monumentální architektury a forem i provedení nástěnných maleb evropského významu. Celá historie založení, poslání i postupného vzniku budov a změny vžitého umění některých částí nám dokládá, že nemáme před sebou běžný případ klášterního založení, ale realizaci myšlenky, hodné prvních fází doby Karla IV., státoprávních a kulturně politických snah tak jedinečné osobnosti, jako byl císař a král Karel IV.”¹

Tento klášter, zvaný Na Slovanech (Emauzský)² založil roku 1347 Karel IV. proto, aby se v něm pěstovala liturgie a literatura slovanským jazykem, a povolal sem charvátské mnichy-hlaholity z ostrova Pašmanu z opatství rogovského, kde byl nedávno zničen slavný hlaholský klášter.³ (Tradice říká, že přišli ze Senji.) Není přesně známo, kde se hlaholitě z Charvátska po příchodu do Prahy usadili, aby zde mohli působit až do doby, než bude dokončena stavba nového definitivního klášterního kostela. Stalo se tak roku 1372, kdy byl celý klášterní areál vysvěcen.

Mniši byli řádu benediktinského, jejich jazykem byla staroslověnština charvátské redakce (charvátská církevní slovanština), které se užívalo v liturgii, písmo charvátská hranatá hlaholice; ritus římský.⁴ V Karlově době se Emauzský klášter stal ostrovem

¹ PÍŠA, V. Kostel sv. Kosmy a Damiána v klášteře Na Slovanech v Praze. *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. Praha: Universita Karlova, 1975: 73-84; PAULOVÁ, M. L' idée Cyrillo-Méthodienne dans la politique de Charles IV et la fondation du monastère Slave de Prague. *Byzsl 11*, 1950: 174-186; ROTHE, H. Das Slavenkloster in der Prager Neustadt bis zum Jahre 1419. Darstellung und Erläuterung der Quellen. Teil I. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 40*. 1992, H. 1: 1-26, Teil II: 161-177.

² POCHE, E. K stavební historii kláštera Na Slovanech v Praze. *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. Praha: Universita Karlova, 1975: 67-72; POCHE, E., KROFTA, J. *Na Slovanech: stavební a umělecký vývoj pražského kláštera*. Praha: SNKLHU, 1956.

³ VAJS, J. Benediktinské opatství rogovské v Dalmacii. *Slavia 18*, 1947/48: 223-225; OSTOJÍČ, I. Benediktinci glagoljaši. *Slovo 9-10*, 1960: 38.

⁴ DOBROVSKÝ, J. *Slavin, Bothschaft aus Böhmen an alle Slavischen Völker, oder Beiträge, zur Kenntniss der Slavischen Literatur nach allen Mundarten*, Praha: Mayregg'sche Buchhandlung, 1806., *rozmnžené vydání od V. Hanka 1834. Doplňkem spisek Glagolitica*, Praha: s. n. 1807., 2. vyd. Hanka 1832; VAJS, J. *Rukověť hlaholské paleografie: uvedení do knížního písma hlaholského*. Praha: Slovanský ústav: Orbis, 1932; TKADLČÍK, V. *Systém hlaholské abecedy. Studia palaeoslovenica: sborník studií věnovaných k sedmdesátinám univ. prof. dr. Josefa Kurze*, ur. Marta Bauerová a Markéta Štěrbová. Praha: Academia, 1971: 357-377; TKADLČÍK, V. Über den Ursprung der Glagolica. *Glagolitica: zum Ursprung der slavischen*

slovanské vzdělanosti uprostřed vzdělanosti latinské, vědeckým střediskem slovan-
ského bádání. Současně s Karlovou universitou vzniklo "gymnasium Slovanense",
slovanské učiliště na způsob univerzitní koleje.⁵

Součástí kláštera byla i bohatá knihovna, která obsahovala spisy přinesené hlaho-
lity z jejich vlasti do Prahy, ať už doslovné nebo později na půdě kláštera ve skripto-
riu upravené; šlo jistě o činnost rozsáhlou. (Známe jménem písaře Jana, který byl za
svou práci placen deseti hřivnami stříbra ročně.)

Hlaholité se zabývali i činností překladatelskou, pořizovali překlady některých
menších děl staročeské literatury do charvátské církevní slovanštiny. Zbytky těchto
překladů se dodnes na Jihu zachovaly a najdeme v nich četné bohemismy pro
vyjádření abstraktních pojmů a nových civilizačních poměrů středověkého života.⁶

Mimo větší pozornost zůstaly až do naší doby zbytky památek, které byly v
Emauzích sice napsány charvátskou hranatou hlaholicí, ale ponechány ve staré češtině.⁷
Dnes, kdy jsou všechny dosud známé zlomky českohlaholské prostudovány, víme,
že jde o zbytky bible, biblické dějpravy (Comestora), Pasionálu a Zlaté legendy.⁸
Počítáme k nim ještě českohlaholský kolofon na konci hlaholské části Remešského
evangeliáře⁹ a nástěnný nápis v bývalém parlatoriu kláštera Na Slovanech.¹⁰ V. Kyas,
přední znalec staročeské bible, považuje češtinu v tomto klášteře za jazyk náboženské
četby vzdělávací, tedy neliturgické, kdežto pro knihy liturgické předpokládá výlučně
charvátskou církevní slovanštinu. Názor, že ještě před praxí husitů byl zde zaveden do
oficiálních textů obřadních jazyk český pod starobylym rouchem hlaholice, nejnovější
bádání nepřijímá. Svědčí o tom například četné korektury, které jsou důkazem, že česká
bible byla stále čtena.

Schriftkultur. (Österr. Schriften der Balkan-Kommission. Philologische Abteilung 41). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000: 9-32.

⁵ HUNÁČEK, V. Klášter Na Slovanech a počátky východoslovanských studií u nás. *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury.* Praha: Universita Karlova, 1975: 175-185.

⁶ PALLASOVÁ, E. Grafický systém charvátské hlaholice a fonologický systém češtiny přelomu 14. a 15. století. *České, polské a slovenské literární souvislosti. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Supplementum. Philologica* 78, 2002: 137-141; PALLASOVÁ, E. Die graphische Darstellung des tschechischen phonologischen Systems in den glagolitischen Denkmälern der Zeit Karls IV. *Glagolitica: zum Ursprung der slavischen Schriftkultur. (Österr. Schriften der Balkan-Kommission. Philologische Abteilung, Bd. 41).* Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000: 198-206.

⁷ MICHÁLEK, E. Poslání Emauzského kláštera a české památky s ním souvisící. *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury.* Praha: Universita Karlova, 1975: 149-153; HAMM, J. Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika. *Slovo* 13, 1963: 43-67. (Str. 49 o hlaholici v Emauzském klášteře v českém jazyce).

⁸ PACNEROVÁ, L. Česká hlaholská literatura v klášteře Na Slovanech. *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury.* Praha: Universita Karlova, 1975: 155-161; MAREŠ, F. V. Hlaholice na Moravě a v Čechách. *Slovo* 21 (sb. *Glagoljica: jedanaest stoljeća jedne velike tradicije*), 1971: 133-199.

⁹ LEGER, L. L'Évangéliste Slavon de Reims. *Texte du sacre.* Reims-Prague: F. Michaud, Fr. Řivnáč, 1899; VYKOUKAL, A. Remešský staroslovanský Evangeliář, zvaný "Texte du sacre", s liturgického hlediska. *Slovanské studie: sbírka stati věnovaných prelátu univ. prof. dr. Josefu Vajsovi k uctění jeho životního díla*, ur. J. Kurz, M. Murko, J. Vašica, Praha Vyšehrad, 1948: 189-206. (Českohlaholský kolofon str. 203); PASTRNEK, F. Evangelium Sázavo-emauzské čili remešské. *ČMM* 15, 1891: 331-340. (Českohlaholský kolofon str. 331n.); HAMM, J. Datiranje glagoljskih tekstova. *Radovi Staroslavenskog instituta* 1, Zagreb, 1952. (Na str. 9n. vydán text českohlaholského kolofonu.)

¹⁰ KURZ, J. Emauzský hlaholský nápis. *Slavia* 31, 1962: 1; MAREŠ, F. V. Emauzský hlaholský nápis staročeský Dekalog (Desatero). *Slavia* 31, 1962: 2-7; ČERMÁK, V. Emauzský hlaholský nápis-příspěvek k hlaholské epigrafice. *Slavia* 74, 2005: 343-358.

Český hlaholismus 14. a počátku 15. století dal v kruzích odborníků podnět k mnoha diskusím, které nejsou dodnes uzavřeny, a je předmětem obdivu i ostré kritiky. Kladný postoj zastává A. Frinta.¹¹ Uvádí, že hlaholice měla pro tehdejší češtinu jisté přednosti proti latince, což zdůrazňuje i F. V. Mareš,¹² který podtrhuje, že hlaholské písmo, kterého bylo v Emauzích pro češtinu použito, bylo vnějším výrazem zvláštního postavení a zvláštních tradic tohoto literárního a kulturního střediska uprostřed vzdělanosti latinské.¹³ J. Vajs¹⁴ upozornil, že charvátští mniši si z domova přinesli zvyk spojovat domácí jazyk s hlaholskou abecedou. Na vliv italského rinascimento soudí Z. Kalista,¹⁵ který zdůrazňuje u památek napsaných v Emauzích rysy skutečného jazykového kultu. Charvátští hlaholité, kteří se v Praze těšili velké vážnosti a sympatiím pro svoje slovanské písmo a jazyk, mohli být i příkladem pro emancipaci češtiny z vlivu latiny, jak uvádí J. Hamm.¹⁶ Poukazuje také na to, že charvátští mniši byli ve stálých kulturních stycích s Itálií, Řeckem a Francií. Již J. Vajs¹⁷ zdůrazňuje čilé kulturní styky mezi mnichy dalmatskými a italskými: z Beneventany bylo do hlaholice převzato velké *M* i malé *m*, hlaholské *M* zůstalo pouze v ligaturách; italské iluminátory bývali zvaní k výzdobě kodexů a o jejich činnosti patrně svědčí i to, že v hlaholském textu, například v české bibli Hlaholské, najdeme latinské iniciály *P* a *S*. St. Ivšič přisuzuje hlaholitům pouze úlohu žáků, čerpajících z literatury staročeské a považuje za málo pravděpodobné, že by bylo bývalo jejich hlavním úkolem učit Čechy, kteří se později stali členy konventu, hlaholici a staroslověnštině.¹⁸ Kde jinde a od koho se tomu mohli naučit ti, kteří nebyli “písaři charvátští?” Jak tedy vysvětlit poznámku v ČBH na foliu 258a “Psana tato bible ot bratrzi Klačterskich’ ale ně ot pisarzov’ charvat’skich”“? V. Jagić¹⁹ odsoudil český hlaholismus způsobem, s nímž není možno souhlasit.

Česká varianta charvátské hranaté hlaholice,²⁰ která vznikla v EK, plně sloužila

¹¹ FRINTA, A. O předloze Husovy reformy pravopisné. *LF* 67, 1940: 253.

¹² MAREŠ, F. V. Hlaholice na Moravě a v Čechách. *Slovo* 21 (sb. *Glajoljica: jedanaest stoljeća jedne velike tradicije*), 1971: 133. “Těžiště dokonalosti hlaholice spočívá v důsledném uplatnění zásady co hláska to litera, ba téměř co foném to grafém.”

¹³ MAREŠ, F. V. Hlaholice na Moravě a v Čechách. *Slovo* 21 (sb. *Glajoljica: jedanaest stoljeća jedne velike tradicije*), 1971: 192. “Tato česká hlaholice měla funkci především ideovou: vyjadřovala, že se živá česká kultura pěstuje ve středisku slovanském, v centru, jež navazuje na dávné tradice i na širší evropské souvislosti, v ohnisku, jež svou orientací není zcela totožné s ostatní Prahou.”

¹⁴ VAJS, J. Česká bible hlaholská. *VKČSN, třída filos.-histor.-jazykozpytná* 13, 1908: 2. “Ostatně zvyk spojovati s živým jazykem domácím azbuku hlaholskou, sestavenou pro slovanštinu církevní, přinesli s sebou hlaholaři již z Charvát, mniši pak emauzští pěstovali jej záhy snad hned na počátku...Dokladem toho jsou četné přípisy, zejména rubriky v breviářích a misálech hlaholských, u nás pak zejména přípis na konci části evangeliáře Remešského...”

¹⁵ KALISTA, Z. Na okraj kroniky Giovanniho Marignolli. *Orbis scriptus (sb. D. Čyževského)*. München: W. Fink, 1966: 428. “De Janan, alia lingua Janus italicio...descenderunt primi Boemi.”

¹⁶ HAMM, J. *Glajoljica u predrenesansno doba. Studia palaeoslovenica: sbornik studij věnovaných k sedmdesátinám univ. prof. dr. Josefa Kurze*, ur. Marta Bauerová a Markéta Štěrbová. Praha: Academia, 1971: 96; HAMM, J. *Hrvatski glajoljaši u Pragu. Zbornik za slavistiku* 1, 1970: 85n.

¹⁷ VAJS, J. *Rukověť hlaholské paleografie: úvodní do kněžního písma hlaholského*. Praha: Slovanský ústav: Orbis, 1932: 136.

¹⁸ IVŠIČ, S. Dosad nepoznati hrvatski glajoljski prijevodi iz staročeskoga jezika. *Slavia* 1, 1922/23: 38-56. Nav. djelo. *Slavia* 6, 1927/8: 40-63.

¹⁹ JAGIĆ, V. Doslov ke studii P. SYRKU. Zur Geschichte des Glajolismus in Böhmen. *AsIph* 21, 1899: 197n.

²⁰ PACNEROVÁ, L. Česká varianta charvátské hranaté hlaholice. *Slovo* 44-46, 1996: 45-62.; PACNEROVÁ, L. Die tschechische Variante der kroatischen eckigen Glajolica - Die dritte Periode des Glajolitismus in Böhmen. *Glajolitica: zum*

potřebám současné češtiny. Je tedy nutné připustit "symbiózu" obou abeced na základě prolínání kulturních hodnot slovanského Jihu, ovlivněných světem románským a dědictvím antiky, a hodnot domácích, olivněných prostředím germánsko-slovanským. Svědčí o tom čeština i charvátská církevní slovanština, u nichž je zřejmý prokazatelný vzájemný vliv, především v oblasti lexikální.²¹

Souhlasím s J. Vajsem,²² že máme být vděční charvátským mnichům za to, že pro nás uchovali hlaholskou vzdělanost a přinesli ji zpět do Čech. Tento počín byl velkým přínosem pro naši kulturu.

2. Kulturní vliv kláštera Na Slovanech

Založení kláštera Na Slovanech (Emauzského) mohlo být hlavním impulsem k úplnému překladu bible do staré češtiny.²³ Je pravděpodobné, že překlad biblické dějepavy (Comestora) do staré češtiny byl pořízen přímo pro tento klášter, který potřeboval svou vzdělávací "slovanskou" četbu. Vzdělávací četba byla v jazyce českém psaná písmem hlaholským, bohoslužba byla vedena v charvátské církevní slovanštině, jak potvrzují zachované zbytky památek. Členy klášterního konventu se stali později i Češi, snad i mniši jiných národností. V hnutí husitském, k němuž klášter přestoupil někdy v druhé polovině roku 1419, napomohl jeho vzor k uplatnění češtiny jako jazyka bohoslužebného – myšlenka pokroková, která došla uplatnění až v naší době, kdy vedle latiny je možno v římské církvi sloužit liturgii i v národních jazycích. Husité i pozdější představení kláštera, ač byli různého náboženského přesvědčení, se k slovanskému kulturnímu dědictví hlásili a bohatou emauzskou knihovnu zachovali bez poškození, třebaže už jí nepoužívali. Jen tak si můžeme vysvětlit, že ještě více než po čtvrt století se objevily záznamy napsané hlaholským písmem. Není vyloučeno, že v Emauzích ještě žili mniši, kteří slovanské písmo ovládali, a že povědomí slovanských

Ursprung des slavischen Schriftkultur. (Österr. Schriften der Balkan-Kommission. Philologische Abteilung, Bd. 41). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000: 192-197.

²¹ NĚMEC, I. K podílu Emauzského kláštera na rozvoji staré češtiny. *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. Praha: Universita Karlova, 1975: 165-168; NĚMEC, I. *Slovo a dějiny*. Praha: Academia, 1980: 275n; MATEJKA, L. Grafemski sustavi u ranoj slavenskoj pismenosti. *Slovo 21 (sb. Glagoljica)*, 1971: 77. "...čini se da je prestiž latinskog alfabeta bio u četrnaestom stoljeću od veće vrijednosti nego prednosti glagoljske azbuke. Latinica je bila simbol pisane zapadne kulture i to je, po svemu sudeći, više vrijedilo..."

²² VAJS, J. Česká bible hlaholská. *VKČSN, třída filos.-histor.-jazykozpytná 13*, 1908: 1-30.

²³ KYAS, V. První český překlad bible. *Rozpravy ČSAV řada spol. věd 81, seš. 1*, 1971: 58. "Slovanští mniši v Emauzích neměli potřebné vzdělání k tomu, aby přeložili bibli do svého liturgického jazyka, který již byl jazykem mrtvým a do něhož bylo možno převést jen spisy kratší a méně náročné. Když potom do tohoto kláštera vstupovali i rození Češi, bylo zcela přirozené, že jazykem vzdělávací četby stala se v Emauzích čeština psaná ovšem hlaholici... Mniši si přeložit bibli do češtiny ani nemohli, to muselo být světozně povolanejším odborníkům..."; KYAS, V. Česká hlaholská bible v poměru k ostatním českým biblickým rukopisům. *Slavia 25*, 1956: 340n. "Staročeský text zachovaný v české hlaholské bibli je důležitý pro poznání vývoje překladu tzv. II. redakce staročeské bible." V části ČBH je zachován i původní překlad; KYAS, V. Problém české hlaholské bible. *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. Praha: Universita Karlova, 1975: 163-164; KYAS, V. Dobrovského třídění českých biblických rukopisů ve světle pramenů. *Josef Dobrovský 1753-1953: Sborník studií k dvoustému výročí narození*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953: 227-300; KYAS, V. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, Řím: Křesťanská akademie, 1997; MAREŠ, F. V. Hlaholice na Moravě a v Čechách. *Slovo 21 (sb. Glagoljica: jedanaest stoljeća jedne velike tradicije)*, 1971: 192. Druhou redakci staročeské bible se zabývá při rozboru milánského rukopisu také S. GRACIOTTI, *La bibbia paleoabeama della Biblioteca di Brera*. Milano: Vita e pensiero, 1964: 105-147.

Emauz zůstalo mezi vzdělanci mimo klášter i nadále. Tyto záznamy jsou však latinské. (Použití hlaholského písma pro latinu nám připadá pro naše poměry neobvyklé, na charvátské půdě však docházelo běžně k prolínání kulturních hodnot Východu i Západu, jak o tom svědčí již zmíněné iniciály latinské v kodexech hlaholských. Jsou známy i krátké zápisy, v nichž se charvátská písaři pokoušeli dát latině roucho hlaholské. B. Fučić přináší i zápis z oblasti magie, v němž se v latinském textu nacházejí i grafémy v číselné platnosti, a naopak, v hlaholských textech je někdy letopočet napsán arabskými číslicemi.)²⁴

Záznamy mají prokazatelnou souvislost s klášteřem Na Slovanech a patří k posledním stopám hlaholismu v českých zemích. Je to latinská modlitba k sv. Trojici, napsaná charvátskou hranatou hlaholicí jako explicit z roku 1450 v rukopisu metropolitní kapituly pražské, nyní v Archívu Pražského hradu sign. M 40/2 v témže rukopisu, a explicit z roku 1452 v témže rukopisu, který je napsán částečně hlaholicí a zčásti latinkou. Pisateli druhého zápisu byla zřejmě hlaholice písmem neznámým, unikly mu jemné rozdíly mezi grafémy. Asi použil některé srovnávací tabulky latinské a hlaholské abecedy, která zůstala v klášteře Na Slovanech jako pozůstatek z doby, kdy se v něm vzdělanci duchovního stavu, odkojení tradicí latinskou, seznamovali s nejstarším slovanským jazykem a jeho písemnictvím. Některé tabulky obsahovaly i cyrilskou a dokonce též řeckou a hebrejskou abecedu.

Důležitými doklady kulturního vlivu kláštera Na Slovanech jsou i hlaholské abecedy napsané v českém prostředí. Nejznámější z nich je "Alphabetum Sklauorum", známé též pod názvem "Divišova abeceda" z 2. poloviny 14. století, která se spolu s cyrilskou abecedou nachází v Codexu Gigas v Královské knihovně ve Stockholmu sign. A 148; jejím opisem je "Hrnčířova abeceda" z roku 1434 v papírovém kodexu sign. XI A 14 v Národní knihovně ČR v Praze. Hlaholská abeceda z roku 1442 (spolu a abecedou řeckou a latinskou) se nachází v rukopisu metropolitní kapituly pražské, nyní v Archívu Pražského hradu sign. M 125. Druhý díl české bible Hlaholské z roku 1416 (tzv. Bible Vyšebrodská), napsaný přímo v klášteře Na Slovanech a dnes uložený v Národní knihovně ČR v Praze sign. XVII A 1, má připsánu hlaholskou abecedu na fol. 1 a.

Když byl klášter Emauzský v pražské bouři roku 1611 zrušen a mniši pobiti, vzala za své i bohatá knihovna, její knihy charvátské i českohlaholské.²⁵

3. Co se nám zachovalo z knihovny kláštera Na Slovanech?

Smutnému osudu unikl pouze Remešský evangeliář, skládající se z části cyrilské (pocházející pravděpodobně ze Sázavy) a z části hlaholské, která byla napsána v Emauzích a obsahuje epištoly a evangelia pro 29 svátků, v nichž emauzský opat

²⁴ PACNEROVÁ, L. Hlaholice v české písařské praxi. *LF 112*, 1989: 30-40; FUČÍČ, B. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: JAZU, 1982: 350.

²⁵ HELMLING, L., HORCICKA, A. *Die Urkunden des königlichen Stiftes Emaus in Prag. Das vollständige Registrum Savorum*. Prag: Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1904.

sloužil pontifikální mši. Na konci této části se nachází hlaholský kolofon z roku 1395²⁶, napsaný však ve staré češtině, takže jej už počítáme k památkám česko hlaholským. S památkami charvátskohlaholskými sdílely podobný osud.

Zbytky rukopisů z kláštera Na Slovanech zůstaly rozptýleny asi tři sta let, až teprve v 19. století se projevil v kruzích českých vzdělanců zájem o tuto zvláštní kapitulu české literatury. Knihy napsané charvátskou hranatou hlaholicí, ale jazykem českým, stále však byly poněkud stranou. Sice o nich psali Dobrovský, Hanka, Kolář, Patera, Syrku, Zoch, Izvěkov, Vajs, Kramář, Vašica, Kyas, Ryšánek (který má největší zásluhu o jejich určení co do obsahu a rozboru jejich grafiky a jazyka). Ale jejich speciální problematikou se nikdo nezabýval, soupis pořízen nebyl, nebyly vydány všechny. Například ani J. V. Novákovi, vydavateli staročeského Comestora (Petra Comestora *Historia scholastica*. Sbirka pramenův ku poznání literárního života, skup. I, ř. II, čís. 9-11, část I, II, III, Praha 1910, 1914, 1920) se hlaholské zlomky nezdály důležité. V roce 1910 píše v předmluvě ke svému vydání na str. XII n. o zlomku Vyšebrodském: “Z Vyšňobrodu z vazby snato 1815”, KNM sign. 1 DC 1/18: “Nepatrný zlomek tohoto překladu konstatoval Jiří Izvěkov ve zlomku musejním, psaném písmem hlaholským, dvou listech z nějakého rukopisu, asi v Emauzích psaného... Provenience ani doba napsání těchto zlomků není ovšem přesně zjištěna, proto nelze z nich činiti další konkluse, nežli že v době, ze které pocházejí, překlad Comestora byl již pořízen...”

Většina fragmentů charvátskohlaholských i českohlaholských památek byla shromážděna v Knihovně Národního muzea v Praze,²⁷ jsou chovány i v Národní knihovně ČR v Praze, též v Cerroniho sbírce v Moravském zemském archivu v Brně.

Ze Slovenska jsou známy zlomky Hlohovecké a Báčský (Svătoantonský) zlomek,²⁸ z Polska Krakovské zlomky hlaholské z filiálního kláštera v Klepařích²⁹ a zlomek Hesensko-Kasselský z vydání V. Hanky. Velkým překvapením je v nové době objevený zlomek cyrilometodějské služby v Ruské státní knihovně v Moskvě, jehož původ a historie je zcela neznámá.³⁰ J. Reinhart přispěl k objasnění překladatelské činnosti emauzských mnichů svými studii “Husov Výklad Desatera božieho prikázanie u hrvatskoglagoljskom (starohrvatskom) prijevodu”, *Slovo* 47-49: 221-254, 1997-1999 a “Husova homilija na 13. nedjelju po Duhovima u hrvatskoglagoljskom prijevodu”, *Slovo* 50: 119-190, 2000. Český originál Husova Výkladu vznikl v roce 1412, kázání na 13. neděli po letnicích je z roku 1412 nebo 1413, což dokazuje, že charvátské hlaholitě literárně působili v Čechách ještě do druhého desetiletí 15. století. Reinhart zdůrazňuje, že jde o první překlady z jednoho slovanského jazyka do druhého. Ovšem

²⁶ V. poznámku 9.

²⁷ VAŠICA, J. – VAJS, J. *Soupis staroslovanských rukopisů Národního muzea v Praze* (Catalogus codicum palaeoslovenicorum Musei nationalis Pragae). Praha: ČSAV, 1957.

²⁸ MATEJKO, L'. Hlaholika na Slovensku. *Historická revue* č. 5, roč. XI., 2000: 30-31; GAJDOŠ, V. Staroslovanské pamiatky vo františkánskych knižniciach. *Kultúra* 16, 1844: 420-432.

²⁹ VAŠICA, J. Krakovské zlomky hlaholské. *Slavia* 18, 1947/8: 111-137.

³⁰ TURILOV, A. A. Moskovskij otryvok Svjatotomaševskogo breviarija (Neizvestnyj spisok glagoliceškoj služby Kirillu i Mefodiju). *Slavia* 61, 1992: 409-418.

kodexy, do nichž se podle zprávy Pražských novin balilo zboží v obchodě, zmizely nenávratně, až na jeden zlomek, chovaný v Německu ve Wertheimsko-Löwensteinské knihovně.³¹

První soupis českohlaholských památek, které jsou předmětem našeho zkoumání, byl pořízen v jubilejním cyrilometodějském roce 1963.³²

4. Staročeský hlaholský Comestor

Dlouho se vědělo jenom o dvou Vyšebrodských zlomcích (sign. 1 Dc 1/16 a sign. 1 Dc 1/18) z Knihovny Národního muzea v Praze, psaných charvátskou hranatou hlaholicí, nebyla jim však věnována větší pozornost. Na existenci prvního zlomku upozornil F. Ryšánek, který měl v úmyslu jej vydat, druhého si povšiml J. Izvěkov, jak již bylo zmíněno vydavatelem staročeského Comestora J. V. Novákem.

Teprve Třeboňské zlomky I a II, objevené ve Státním oblastním archivu pracovníkem archivu A. Kalným, napsané česky charvátskou hranatou hlaholicí v Emauzském klášteře (Na Slovanech) si samy "vynutily", aby byly přepsány do latinky a tím zpřístupněny. Všechny obsahují úryvky z Knih Královských, některé zlomky obsahově na sebe těsně navazují. Všechny nálezy pocházejí z jižních Čech z panství Rožmberků. Jde celkem o deset dvojlistů: čtyři dvojlisty byly nalezeny na vazbách novohradského fondu buquoyského v roce 1959; o jednom z nich víme, že byl sňat z desek účtu přijatých a vydaných peněz kaple Sedmibolestné Panny Marie v Herrlesbrunn, obec Rožmberk nad Vltavou. V roce 1964 bylo nalezeno šest dalších dvojlistů na vazbách sirotčích účtů ze 17. a 18. století z fondů Velkostatek Rožmberk. Nález je cenný tím, že obsahuje doklady na číselné hodnoty grafémů z poslední čtvrtiny charvátskohlaholské abecedy, tj. \check{c} = 1000, \check{s} = 2000, zor = 3000 (doloženo poprvé starým grafémem), ju = 5000. Vzhledem k tomu, že R. Marti³³ objevil chybějící číselnou hodnotu \check{e} = 4000 v rukopisu Bamberké státní knihovny z poloviny 16. století, kde je zapsána celá charvátskohlaholská abeceda ve dvou variantách (jednou s názvy grafémů, podruhé jsou uvedeny jejich číselné hodnoty), máme potvrzenou myšlenku vyjadřovat tisíce poslední devítičlennou řadou hlaholských grafémů. Nemůžeme z toho ovšem vyvozovat, že v původní hlaholici byl pořádek grafémů stejný (chybí druhý jer, druhé *ch* a nosovky).

Další dva zlomky staročeského hlaholského Comestora jsou nezvěstné: v prvním případě jde o tzv. zlomek archivní školy, nalezený na deskách hospodářské knihy jednoho jihočeského patrimonium na panství Rožmberků, který byl chován v Zemském archivu v Praze, později v knihovně tamže, vydal jej F. Ryšánek. I tento zlomek byl

³¹ PÁCLOVÁ, I. Zpráva o knize Hans Böhm: Das Wertheimer glagolitische Fragment. *Slavia* 31, 1962: 649-650.

³² PACNEROVÁ, L. České hlaholské památky. *Slavia* 32, 1963: 542-547 (s literaturou předmětu), seznam doplněn o nové nálezy *Slavia* 37, 1968: 587-588. Ve výčtu zlomků chybí zlomek Klementinský (Národní knihovna ČR, sign. XVII J 17 / XVII), který unikl pozornosti badatelů; v pozůstalosti F. Ryšánka uložené v PNP v Libáni-Starých Hradech jej objevila L. Pacnerová.

³³ PACNEROVÁ, L. Číselné značky pro tisíce ve staročeském hlaholském Comestoru. *Slavia* 37, 1968: 587-589; MARTI, R. Slavische Alphabete in nicht-slavischen Handschriften. *Kirillo-Metodieviski studii* 8, 1991: 139-164. (Abecedy str. 158n.)

svým osudem svázán s jižními Čechami. Je pravděpodobné, že celý kodex se dostal po zničení knihovny na panství Rožmberků a teprve tam byl potom roztrhán na vazby knih.³⁴

Druhý nález, zlomek Krtíšský, se “zatoulal” na Slovensko. Byl objeven v Krtiši v Novohradě na obalu knihy (překladu Luterova Pastorálu).³⁵ Obsahuje úryvek z evangelíí. Podle mínění V. Jagíce se zlomek dostal na Slovensko buď s vyhnanými hlaholity po zrušení emauzských klášterů nebo s vyhnanými exulanty z Čech po bitvě na Bílé hoře. Na zvláštní slovní zásobu tohoto zlomku upozornil již J. Dobrovský ve svém spisu *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur*, Praha 1818. Českohlaholský fragment z Krtiše je důležitý rovněž tím, že je na jeho textu vidět vliv jazyka církevněslovanského (blahoslovení si, blahoslovení budeš, měsíčník).

Celý dosud známý text staročeského hlaholského Comestora vydala Pacnerová.³⁶

5. Česká bible Hlaholská

Druhým kodexem, který se zachoval v charvátské hranaté hlaholici, je česká bible Hlaholská z Emauzského kláštera v Praze. Je to její zachovaný druhý (třetí?) díl z původních tří nebo čtyř. Osudy této památky byly pestré. Napsána byla už v roce 1416, zprávu o ní podal J. Kolář³⁷ ve VKČSN v roce 1866, v přepisu do latinky ji vydala v roce 2000 L. Pacnerová.³⁸ Tím bylo splněno přání J. Dobrovského: “Es wäre zu wünschen, daß sich jemand die Mühe nähme, das ganze Manuscript mit Böhmischen Buchstaben abzuschreiben.”

Česká bible Hlaholská (známá též jako Bible Vyšebrodská) je od roku 1791 uložena v Národní knihovně ČR v Praze pod sign. XVII A 1. Společně s ní se tam opatruje i Klementinský zlomek bible sign. XVII J 17 / XVII.

Ostatní zlomky ČBH jsou uloženy v Knihovně Národního muzea v Praze. Jde o tyto signatury: sign. 1 Dc 1/15; sign. 1 Dc 1/1 B (vyd. J. Kolář, ČČM 44, 1870, 398); sign. 1 Dc 1/1 A; 1 Dc 1/1 C (vyd. J. Kolář, ČČM 44, 1870, 39); sign. 1 Dc 1/29; sign. 1 Dc 1/21); sign. 1 Dc 1/1 D (vyd. L. Pacnerová, *Miscellanea Brunensia*, Kabinet cizích jazyků ČSAV, Praha 1979, 115-126); sign. 1 Dc 1/17 C (verše 1-4 vydal J. Izvěkov, ČČM 79, 1905, 62).

Nezvěstný je dnes zlomek Spišský, jehož první stranu vydal J. Kramár, *Kultúra*

³⁴ *Slovanské studie (sb. Vajsův)*. Praha, 1948: 207-225 (s fotokopii, které jediné dokazují dnes jeho existenci, originál je nezvěstný).

³⁵ ZOCH, I. B. Krtíšský glagolský pergament. *Slovenské pohľady* 27, 1907: 19-26; RYŠÁNEK, F. Krtíšský hlaholský zlomek. *Bratislava 6*, 1932: 584-597. (Nepříliš spolehlivá fotokopie, Slovenský národní archiv Bratislava, originál nezvěstný).

³⁶ PACNEROVÁ, L. *Staročeský Hlaholský Comestor*. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Euroslavica, 2002.

³⁷ KOLÁŘ, J. Zpráva o II. dílu české bible Hlaholské, podaná dne 3. 12. 1866. v *Královské české společnosti nauk. Sitzungsberichte der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag*. Praha, 1866: 89; VAJS, J. Česká bible hlaholská. *VKČSN, třída filol.-histor.-jazykozpytná 13*, 1908: 13. “Z Novoměstské radnice, kamž se (bible) dostala 1541, přešla do knihovny Kreizensteinské, odtud pak koupil v dražbě stala se majetkem P. Gelasia Dobnera, který ji prodal Kvirinovi opatovi kláštera Vyšebrodského. Opat téhož kláštera Hermann Kurz daroval jí r. 1791 Univerzitní knihovně pražské (dnes Národní knihovna ČR), kdež se dosud chová (značka XVIII A 1).”; KYAS, V. Česká Hlaholská bible v poměru k ostatním českým biblickým rukopisům. *Slavia 25*, 1956: 340n.

³⁸ PACNEROVÁ, L. *Česká bible Hlaholská (Bible Vyšebrodská)*. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Euroslavica, 2000.

3, Trnava 1931, 114-116; přepis druhé strany nalezla v pozůstalosti F. Ryšánka v PNP v Libáni-Starých Hradech L. Pacnerová.

Všechny zlomky ČBH vydala souborně L. Pacnerová v *Rozpravách ČSAV*.³⁹ Zlomky se pro nás zachránily tím, že byly dány, patrně křížovnickým řádem, na svázání foliantových farních knih.⁴⁰ Našly se na deskách zápisných farních knih zádušních křížovnické fary Dobřichovické ze 17. stol. a na deskách zádušních knih Sliveneckých (přifařené obce Sliveneč) z roku 1618.

Novodobé opisy české bible Hlaholské

Tzv. zlomek Lanžovský v KNM v Praze sign. XVIII C 41: "Přepis z II. dílu české bible hlaholské z r. 1416, chovaného v Národní a universitní knihovně pražské, sign. XVII A 1. Psal jej Antonín Pišely (1758-1806), pilný sběratel českých přísloví a jiných dokladů staro bylé kultury; působil jako kaplan na různých místech, naposledy u pěšího pluku hr. Kinského v Praze. Že Pišely byl vskutku autorem přepisu, možno se přesvědčiti i srovnáním s několika citáty téže bible hlaholské, přepsanými písmem originálu, v jeho opisu některých částí této bible švabachem (Job, Přísloví, Cantica, Tobiáš a poznámky k nim, f. 160 a), který se chová rovněž v knihovně Národního musea (sign. IV D 10); srov. Bartoš, Soupis č. 1013. "(Vašica-Vajs, Soupis str. 387.)

Opis bible v hlaholici (Tobiáš, Přísloví, Velepíseň) rukou A. Pišelyho se nachází pod sign. D F III 19 v Památníku Národního písemnictví Praha-Strahov.

6. Staročeský hlaholský Pasionál a Zlatá legenda

Zlomek 1 Dc 1/19 a zlomek 1 Dc 1/20 z Knihovny Národního muzea v Praze byly dlouho považovány za zbytky Pasionálu, zlomek 1 Dc 1/17 A-B za zbytek české bible Hlaholské, později byly určeny jako Pasionál všechny tři. (Vašica-Vajs, Soupis.) V dnešní době přineslo nové bádání ještě jiné výsledky.

Identifikace zlomku 1 Dc 1/19 byla od počátku jasná. Jde o rukopis Pasionálu napsaný nepochybně v Emauzském klášteře, nalezený v knihovně dominikánského kláštera sv. Jiljí v Praze, a to na deskách českého tisku "Apologie stavů království Českého" z roku 1618, jak svědčí i nápis "Appologia", napsaný na té části pergamentu, která pokrývala přední desku a hřbet bývalé vazby. (Podle Vašici-Vajse.) Celý text otiskl v transkripci latinkou A. Patera, nově vydala L. Pacnerová.⁴¹

Obsah zlomku: Konec života sv. Pankráce, životy sv. Urbana papeže, sv. Petronily a Petra a Marcella, sv. Prima a Feliciana a začátek života sv. Barnábaše.

Zlomek 1 Dc 1/17 A-B z KNM v Praze s obsahem kapitoly Pasionálu "Svatého

³⁹ PACNEROVÁ, L. Staročeské hlaholské zlomky (kritické vydání). *Rozpravy ČSAV řada spol. věd., roč. 96, seš. 4*, 1986: 11-64.

⁴⁰ JAKUBEC, J. *Dějiny literatury české I*. Praha: J. Laichter, 1929: 409.

⁴¹ PATERA, A. Nově nalezené zbytky stč. pasionalů ze XIV. stol. *ČČM 56*, 1882: 524-527; JAKUBEC, J. *Dějiny literatury české I*. Praha: J. Laichter, 1929:170; VILIKOVSKÝ, J. Písemnictví českého středověku (Staročeský Pasionál a Život Krista Pána). Praha, 1948: 144; PACNEROVÁ, L. Staročeský hlaholský zlomek Pasionálu sign. 1 Dc 1/19 z KNM v Praze. *LF 113*, 1990: 293.

Pavla na vieru obrácenie”, shodujícího se doslovně s textem musejního rukopisu III D 44 (Vašica-Vajs str. 420) byl dlouho pokládán za zbytek ČBH (na obou stranách zlomku A připsal Hanka inkoustem (mylně) určení biblické knihy, kapitoly, veršů a jazyka zlomku (“česky”)), poprvé jej správně určil až F. Ryšánek (Vašica-Vajs str. 421). Text zlomku vydala ve svém článku “Staročeský hlaholský Pasionál” L. Pacnerová.⁴²

Třetí zlomek sign. 1 Dc 1/20, který je ve Vašicově-Vajsově Soupisu označen jako “Zlomek staročeského hlaholského Pasionálu”, považuje A. Patera⁴³ za zbytek staročeského “Vidění Mikulášova” hlaholsky psaného. Ale F. Ryšánek upozornil J. Vašicu, že domnělé “Vidění Mikulášovo” je úryvek textu, který se čte v staročeském Pasionálu na den “dušiček”.

“Podle poznámky tužkou na dolním okraji f. 1a byl zlomek sňat z Apologie Druhé stavů král. Č., vyd. 1618. Do Českého musea se dostal z knihovny hraběte E. Palffyho v Březnici s touto knihou.” (Vašica-Vajs, Soupis.) V Soupisu je i odkaz na “novočeský přepis Pasionálu: Nová legenda zlatá (A. Dolenský - G. Pallas - F. Šimek - V. Zelinka), díl I, Praha 1927, str. 315.” Vlivem Ryšánkovy autority zařadila tento zlomek mezi zlomky Pasionálu i L. Pacnerová ve všech svých pracích.

A. Vidmanová, naše přední znalkyně Pasionálu, došla ve svých podrobných studiích⁴⁴ k závěru, že zlomek sign. 1 Dc 1/20 z KNM v Praze ke zlomkům Pasionálu nepatří. Na základě podrobné analýzy obsahu textu stanovila, že v tomto fragmentu se nám zachovala část staročeského překladu Zlaté legendy, přepsané hlaholským písmem, a to líčení z Očistce sv. Patrika, které český autor – dominikán – při překládání Pasionálu z textu úmyslně vypustil. (Text byl věroučně problematický.) Nejen zařazení zlomku, ale i stanovení latinské předlohy působilo potíže.⁴⁵

Odpovídající latinskou předlohu ke zlomku sign. 1 Dc 1/20 nalezla teprve v roce 1980 v pozůstalosti F. Ryšánka v PNP v Libáni-Starých Hradech L. Pacnerová. Vzhledem k závažnosti zjištění A. Vidmanové o charakteru zlomku a stanovení latinské předlohy považovala L. Pacnerová za nutné vydat zlomek v novém přepisu podle současných edičních zásad.⁴⁶

⁴² HRABÁK, J. *Starší česká literatura*. Praha: SPN, 1964: 82; HÁDEK, K. Vývoj slovní zásoby ve staročeském Pasionálu. *Verba et historia: Igoru Němcovi k 80. narozeninám*. Praha: ÚJČ AV ČR, 2005: 105-110; PACNEROVÁ, L. Staročeský hlaholský Pasionál. *LF 99*, 1976: 211-220. (vydání zlomku 1 Dc 1/17).

⁴³ Zlomek 1 Dc 1/20 je ve Vašicově-Vajsově Soupisu označen jako zlomek staročeského hlaholského Pasionálu. A. Patera jej považuje za zbytek staročeského “Vidění Mikulášova”, hlaholsky psaného. *ČCM 71*, 1897: 537-540. (Vydává v přepisu latinkou.) Staročeský slovník ČSAV (Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek, str. 115), ÚJČ Academia Praha 1968 má ve zkratkách VID MIK Vidění sv. Mikuláše, zlomek eschatologické skladby, zpracované podle latinské předlohy (psaný hlaholicí).

⁴⁴ VIDMANOVÁ, A. *Legenda Aurea*. Praha: Vyšehrad, 1984; VIDMANOVÁ, A. K původní podobě a textové tradici staročeského Pasionálu. *LF 108*, 1985: 19.

⁴⁵ GRAESSE, TH. *Jacobi a Voragine Legenda aurea*. ed. tertia, 1890, ř. 12-216, ř. 8: 214. Vratislaviae: Apud Guilelmum Koebner. “De sancto Patricio.” I tato “zamaskovaná” předloha našeho zlomku svědčí o jeho zvláštní povaze.

⁴⁶ Na základě zkoumání A. Vidmanové pořídila nové vydání zlomku sign. 1 Dc 1/20 L. Pacnerová, Staročeský hlaholský zlomek Zlaté legendy sign. 1 Dc 1/20 z Knihovny Národního muzea v Praze, *LF 113*, 1990: 293; KYAS, V. K staročeskému Pasionálu. *Příspěvky k dějinám starší české literatury (sb. Ryšánkův)*. Praha: ČSAV, 1958: 141-155; KYAS, V. *Dějiny české literatury I*. Praha: ČSAV, 1959: 134.

K českohlaholským památkám počítáme ještě kolofon na konci hlaholské části Remšského evangeliáře⁴⁷ a hlaholský nápis na stěně bývalého parlatoria Emauzského kláštera.⁴⁸ Tím je uzavřen výčet dosud známých českohlaholských památek, pocházejících z benediktinského hlaholského kláštera v Praze Na Slovanech. Všechny nálezy byly již vydány v přepise do latinky.

7. Klášter Olešnický a klášter v Klepařích u Krakova

Má-li být obraz o hlaholitech v našich zemích úplný, nemůžeme opomenout ani jejich dvě filiace na území Polska, a sice v Olešnici ve Slezsku a v Klepařích u Krakova. Zakladatelem slovanského kláštera v Olešnici byl piastovský olešnický kníže Konrád II., který sem přivedl benediktiny z Prahy. Bylo to v roce 1380, jak uvádí většina historiků, ale už za husitů klášter ztrácel a na začátku 15. století ztratil důvod své existence. O dějinách Olešnického kláštera nemáme mnoho historických dokumentů, vzaly za své v husitských a jiných válečných bouřích. Ani německá reformační ani benediktinská ani polská historiografie nevěnuje Olešnici podrobnější pozornost.⁴⁹

O deset let později, v roce 1390, královna Jadviga a král Vladislav založili podobný klášter s názvem Svatého Kříže na Klepaři v Krakově: “Wladislaus Rex cum Hedvigi Regina monasterium Slavorum ordinis Sancti Benedicti Clepardiae sub titulo Sanctae Crucis fundat, et fratres Praga accersit, Slavonico idiomate divina officia celebraturos”.-Jan Długosz.⁵⁰ Byl svědkem, že na počátku 15. stol. se tam konala slovanská liturgie a potvrdil, že byl ve všech podrobnostech zachován její ráz. Na latinskou liturgii přešel klášter Svatého Kříže až koncem 15. stol. Svědčí o tom Maciej z Miechova (Miechovita). Požár, který v roce 1584 zničil klášter, strávil i již nepoužívané hlaholské knihy. Dnes víme pouze o jediném zbytku, fragmentu hlaholského misálu, chovaném v Jagelonské knihovně pod sign. 5567 jako *Fragmenta glagolitica*.⁵¹

Podle mínění Moszyńského nemohli hlaholští mniši mít větší vliv na polskou kulturu, která se už vyvíjela samostatně, ani na liturgii, která zůstávala latinskou. Liturgie slovanská zůstala pouze symbolem slovanské bohoslužby, o níž psal Długosz.

⁴⁷ V. pozn. 9.

⁴⁸ V. pozn. 10.

⁴⁹ ŘEHÁČEK, L. Emauzský klášter a Polsko. (K založení a významu filiálních klášterů Emauz v dolnoslezské Olešnici a v Klepařích u Krakova). *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. Praha: Universita Karlova, 1975: 203-221; WYROZUMSKI, J. Słowiański klasztor benedyktów w Olešnicy i na Kleparzu w Krakowie. *Słowo 31*, 1981: 172n. (Referát z mezinárodní konference Poljski kontakti s csl. pismenošću do konca 15. stol., Gdańsk, 8.-11.11. 1980.); NAZOR, A. Neke veze hrvatskih glagoljaša s Poljskom. *Słowo 31*, 1981: 172. (Referát z mezinárodní konference Poljski kontakti s csl. pismenošću do konca 15. stol., Gdańsk, 8.-11. 11. 1980.).

⁵⁰ KRUKOWSKI, J. *O słowiańskim kościele św. Krzyża i klasztorze Benedyktynów założonym przez Jadwigę i Jagiełłę na Kleparzu w Krakowie 1390 roku*. Kraków, 1886; MOSZYŃSKI, L. Liturgia słowiańska i glagolskie zabytki w Polsce. *Słowo 21*, 1971: 269-272.

⁵¹ V. pozn. 29.

8. *Benediktini-hlaholitě a hlaholské zpěvy*

Dosud nevyřešená zůstává zajímavá otázka liturgického zpěvu v hlaholských benediktinských kláštěrech. Základní studii na toto téma napsal J. Vajs již roce 1909.⁵² Ve druhé části své studie v roce 1910 ji doplnil zprávou o nálezu notovaného zlomku hlaholského misálu objeveného v knihovně Strahovské kanonie na pergamenovém obalu Kepplerovy *Astronomie*, který obsahuje ještě týž text mešních zpěvů v latině (gotické minuskule). “In dieser Hinsicht ist das Strahover Fragment wirklich ein Novum und meines Wissens ein unicum in der glagolitischen Literatur. Mehrere Umstände bezeugen, dass es sich hier um ein Überbleisel des literarischen Nachlasses der Mönche von Emaus handelt.” (S. 430) Na Strahovský zlomek charvátsko-církevněslovanského notovaného misálu přepsaný soudobou latinkou upozorňuje ve své studii také V. Huňáček⁵³ (v. též pozn. 5). Těmito problémy se zabývala i J. Snížková v kulturní rubrice *Lidové demokracie* v devadesátých letech minulého století “Hudba v hlaholském zlomku” LD 1982 (?) a “Staroslověnské hudební stopy v Čechách” LD 6. 7. 1985.

ZÁVĚR

Zbytky staročeských hlaholských památek napsaných v Emauzském klášteře v Praze (Na Slovanech) českou variantou charvátské hranaté hlaholice, dochované většinou ve zlomcích, představují sice krátkou (asi třicetiletou), ale zajímavou a důležitou kapitolu české kulturní historie. Proti staré češtině psané spřežkovým pravopisem, nepřesným a nejednotným, byla zde upravena charvátská hranatá hlaholice pro češtinu jako ucelená pravopisná soustava. Většina grafémů byla pro češtinu bez dalších úprav. (MAREŠ, pozn. 8; PACNEROVÁ, pozn. 20). O hlaholských iniciálách pojednala Thorvi Eckhardt.⁵⁴ Mezi inicialami hlaholskými najdeme i latinské: *M* (kterého se užívá důsledně, “staré” zůstává pouze v ligaturách). Například v české bibli Hlaholské je latinské *P* i “elegantní” *S* – mohlo by to svědčit o tom, že iluminátor byl z Itálie nebo Čech? Malé *m* je v písmu běžné. *G* bylo ve starší době (v hlaholském textu) za *g* i *h*, později za české *h* sloužilo cyrilské *g* (r). Česká varianta přinesla i doklady na číselnou platnost grafémů z poslední čtvrtiny charvátskohlaholské abecedy (Pacnerová, pozn. 32).

Fragmenty českohlaholských památek obsahují grafický i jazykový materiál, jehož nebylo ještě dostatečně využito. Poskytují jazykovědě bohatý materiál pro studium přepisu staročestiny charvátskou hranatou hlaholicí; zavádění hlaholice vedlo k poznání předností nejstaršího slovanského písma. A naopak, přepisování

⁵² VAJS, J. Etwas über den liturgischen Gesang der Glagoliten der vor- und nachtridentinischen Epoche. *AslPh* 30, 1909: 227-233; VAJS, J. Über den liturgischen Gesang der Glagoliten. *AslPh* 31, 1910: 430-442.

⁵³ HUŇÁČEK, V. Klášter Na Slovanech a počátky východoslovanských studií u nás. *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. Praha: Universita Karlova, 1975: 178n.

⁵⁴ ECKHARDT, T. Die Reduktion als Gestaltungsprinzip der glagolitischen Initialen. *Slavia* 25, 1956: 535-554.

církevněslovanských textů gotickou bastardou odhalovalo nedostatky tehdejšího českého pravopisu. Českohlaholské památky zachovaly stav textů, který není jinde doložen. Mají úplnější a přesnější čtení, bez vynechávek a chybných přídavků, které se objevují v textech napsaných latinkou. Mají i značný význam pro dějiny českého jazyka a literatury, neboť se jimi výtečně doplňují naše znalosti z památek napsaných latinkou jak po stránce hláskoslovné, tak zejména po stránce lexikální a textové.

V čem je konkrétní přínos jednotlivých českohlaholských památek? Zlomky české bible Hlaholské spolu se zachovaným II. dílem (Bible Vyšebrodská) jsou důležité pro poznání vývoje překladu II. redakce staročeské bible – po zpřístupnění textu přepisem do latinky je možno v jednotlivostech doplnit práci Vladimíra Kyase, poněvadž všechny památky druhé redakce jsou textovými unikáty. Hlaholský Comestor má starší, lepší a úplnější text než rukopisy napsané latinkou a jeho lexikální zásoba znamená obohacení staročeského slovníku. Možno předpokládat, že překlad Comestora byl pořízen přímo pro Emauzský klášter, aby sloužil mnichům jako vzdělávací četba v českém jazyce. Cenným přínosem nejnovějších nálezů z naší doby jsou doklady na číselnou platnost grafémů z poslední čtvrtiny charvátskohlaholské abecedy (*š* = 2000, *jor* (starý znak) = 3000, *ju* = 5000). Staročeský Pasionál měl značný podíl na rozvoji českého jazyka – byla to pomůcka pro kazatele, proto musel být jeho text lidu srozumitelný. Zlomek Pasionálu sign. 1 Dc 1/20 z KNM v Praze je podle zjištění Anežky Vidmanové zlomkem Zlaté legendy.

Všechny českohlaholské památky z pražského Emauzského kláštera (Na Slovanech) jsou všem zájemcům přístupné v přepisu do latinky:

Česká bible Hlaholská (Bible Vyšebrodská) z roku 1416 byla vydána v roce 2000. Slovanský ústav Akademie věd České republiky, Euroslavica Praha (ed. Ludmila Pacnerová).

Staročeské hlaholské zlomky (kritické vydání). Rozpravy ČSAV, řada spol. věd, roč. 96, seš. 4, 11-64, 1986 (edice zlomků ČBH, ed. Ludmila Pacnerová).

Staročeský Hlaholský Comestor vydán v roce 2002. Slovanský ústav Akademie věd České republiky, Euroslavica Praha (ed. Ludmila Pacnerová).

Staročeský zlomek Pasionálu sign. 1 Dc 1/17 z Knihovny Národního muzea v Praze je vydán v LF 99: 211-220, 1976 (ed. Ludmila Pacnerová). Staročeský zlomek Pasionálu sign. 1 Dc 1/19 z Knihovny Národního muzea v Praze je vydán v LF 113: 293-302, 1990 (ed. Ludmila Pacnerová).

Zlomek 1 Dc 1/20 z Knihovny Národního muzea v Praze, původně považovaný rovněž za Pasionál, určila Anežka Vidmanová jako část Zlaté legendy; byl vydán v LF 113: 303-313, 1990 (ed. Ludmila Pacnerová).

Českohlaholský kolofon (editoři v. pozn. 9).

Emauzský hlaholský nápis (ed. František Václav Mareš; v. pozn. 10)

Pokud jde o oba filiální kláštery Emauz, filiace Olešnická brzy zanikla a žádné písemné památky se nezachovaly; z kláštera v Klepařích se zachovaly zlomky hlaholského misálu; Josef Vašica⁵⁵ soudí, že patří ke ztracenému dědictví slovan-
ské fundace v Klepařích (ed. Josef Vašica v. pozn. 55).

Máme-li dnes po šesti stoletích zhodnotit působení charvátských mnichů-hlaholitů z Emauzského kláštera v Praze, konstatujeme, že přispěli k posílení českého národního vědomí a k emancipaci češtiny z vlivu latiny.⁵⁶ A co jejich písmo, charvátská hranatá hlaholice? Její znalost je nutná pro toho, kdo chce číst emauzské texty v originálu. Ve všech odvětvích kulturní sféry "vládne" dnes u západních Slovanů latinka, ale hlaholice si ještě ponechala jako písmo monumentální čestné místo při oficiálních slavnostních příležitostech, rovněž i v religiozním kultu.⁵⁷ Obdivovatelé písma hlaholského rádi používají jeho znalosti při vzájemném písemném styku, naskytne-li se k tomu vhodná příležitost, například blahopřání k významné události.

PŘEHLED PRAMENŮ, ZKRATEK A ZNAČEK

a) Prameny	
ČBH	česká bible Hlaholská
b) Časopisy	
AslPh	Archiv für slawische Philologie
Byzsl	Byzantinoslavica
ČČM	Časopis Musea království českého
ČMM	Časopis Matice Moravské
LD	Lidová demokracie
LF	Listy filologické
VKČSN	Věstník královské české společnosti nauk
V.-V.	Vašica-Vajs, Soupis
c) Zkratky ve vydávaném textu	

⁵⁵ VAŠICA, J. Krakovské zlomky hlaholské. *Slavia* 18, 1947/8: 111-137.

⁵⁶ *Z tradic slovanské kultury v Čechách: Sázava a Emauzy v dějinách české kultury*. Referáty z vědeckého zasedání, věnovaného dějinám slovanské kultury v českých zemích, ve dnech 14.-16. září 1972., ve spolupráci FF UK a ÚTDU ČSAV, v Praze.

⁵⁷ PACNEROVÁ, L. Hlaholice na prahu třetího tisíciletí. *Slavia* 70, 2001: 421-427.

Bd. csl. č., čís. č., Č. ed. f. filos. fragm. glag. H. histor. hr. kn. král. liter. n. Österr. pozn. r. roč. ř. S. sb. seš. sign. slav. skup. spol. srov. str. stč. stol. sv. tj. tzv. v. vyd.	Band církevněslovanský číslo český edidit folio filosofický fragment glagoličeskij Heft historický hrabě kniha království literární následující Österreich (isch) poznámka rok ročník řada Seite sborník sešit signatura slavisch skupina společenský srovnej strana staročeský století svatý to je tak zvaný viz vydání, vydal
d) Instituce	
ČSAV EK FF HAZU KNM NK ČR MZA PNP SIÚ AV ČR SOAT ÚJČ AV ČR ÚTDÚ	Československá akademie věd Emauzský klášter Filozofická fakulta Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Knihovna Národního muzea Národní knihovna České republiky Moravský zemský archiv Památník národního písemnictví Slovanský ústav Akademie věd České republiky Státní oblastní archiv Třeboň Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky Ústav pro teorii a dějiny umění

R é s u m é

Třetí období hlaholismu v Čechách začalo v nově založeném Emauzském klášteře (Na Slovanech) za Karla IV., kam povolal benediktiny z Charvátska, aby zde pěstovali liturgii a literaturu slovanským jazykem. V posledních desetiletích 14. a na začátku 15. století byly zde psány charvátskou hranatou hlaholicí nejenom spisy charvátské, ale také staročeské; tato skutečnost představuje zvláštní kapitolu v českých kulturních dějinách.

Zachované zbytky českohlaholských textů (fragmenty bible, biblické dějpravy – Comestora, Pasionálu a Zlaté legendy) mají velký význam pro dějiny české řeči a literatury, protože zachovaly stav textů v ostatních památkách nedoložený.

Klíčová hesla: Emauzský klášter (Na Slovanech), staročeské literární památky, charvátská hranatá hlaholice, staročeský hlaholský Comestor, česká bible Hlaholská, staročeský hlaholský Pasionál, staročeská hlaholská Zlatá legenda, českohlaholský kolofon, českohlaholský nástěnný nápis, klášter Olešnický, klášter v Klepařích u Krakova, benediktini-hlaholitě a hlaholské zpěvy

S a ž e t a k

STAROČEŠKI KNJIŽEVNI SPOMENICI I HRVATSKA UGLATA GLAGOLJICA

Treće razdoblje glagolizma u Češkoj započelo je u novom Emauskom samostanu (Na Slovanech) koji je utemeljio Karlo IV. pozvavši hrvatske benediktince da u njemu njeguju liturgiju i književnost na slavenskom jeziku. U posljednjim desetljećima 14. i na početku 15. stoljeća tu su hrvatskom uglatom glagoljicom bili pisani ne samo hrvatski, već i staročeski rukopisi. Ta je djelatnost posebno poglavlje u češkoj kulturnoj povijesti. Sačuvani ostatci češkoglagoljskih knjiga (fragmenti *Biblije*, biblijske priče (*Comestor*), *Pasional* i *Zlatna legenda*) imaju veliko značenje za povijest češkoga jezika i književnosti, jer se u njima čuvaju inačice tekstova koje nisu potvrđene u drugim spomenicima.

Ključne riječi: Samostan Emaus (Na Slovanech), češka glagoljska književnost, hrvatska uglata glagoljica, češki glagoljski Comestor, češka glagoljska Biblija, češki glagoljski Pasional, češka glagoljska Legenda aurea, češki glagoljski kolofon, češki glagoljski natpis, samostan Olešnica, samostan Kleparz (Krakov), benediktinci glagoljaši i glagoljaško pjevanje

Izvorni znanstveni članak

Autor: Ludmila Pacnerová

Filozofická fakulta MU, Brno